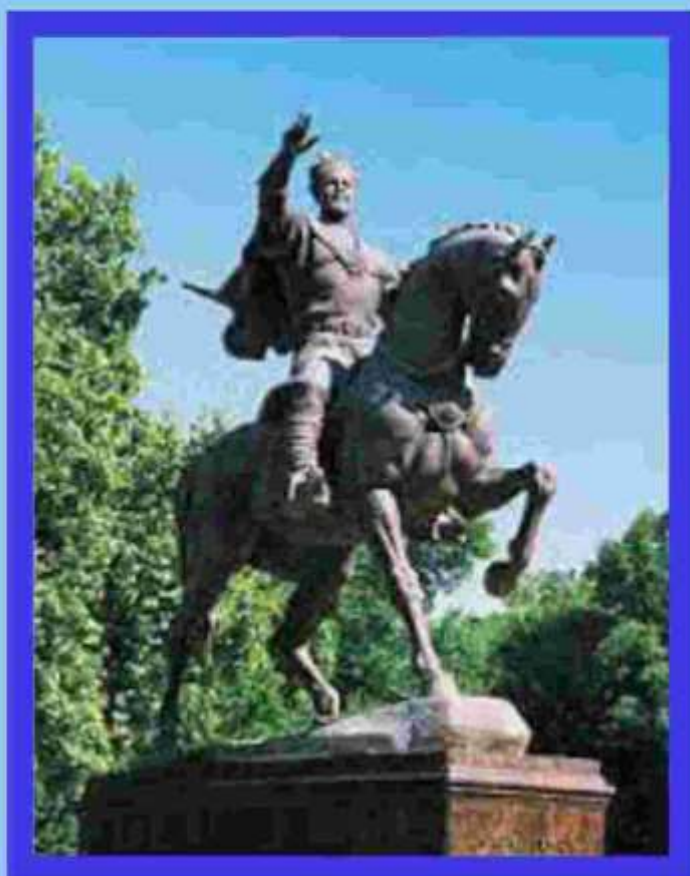

HAMID ZIYOYEV

**BUYUK AMIR TEMUR
SALTANATI VA UNING
TAQDIRI**

Hamid Ziyoyev

BUYUK AMIR TEMUR SALTANATI VA UNING TAQDIRI

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
«FAN» nashriyoti davlat korxonasi

Toshkent—2018

UO'K: 94(575.1).1336-1405

KBK: 63.3(5O*)4

Z-65

Ziyoyev, Hamid

Z-65

Amir Temur saltanati va uning taqdiri: ocherklar. T:
O'zR FA «FAN» nashriyoti davlat korxonasi, 2018. 132 b.

ISBN 978-9943-19-476-2

Ushbu kitob buyuk Amir Temur shaxsi va uning markazlashgan davlat tuzish yo'lidagi faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan. Muallif bu borada oldin yozilgan tarixiy asarlarga suyangan holda fikr yuritib, bu mavzuning yangi qirralarini ochishga harakat qilgan. Kitob o'quvchilarga manzur bo'ladi, degan umiddamiz.

UO'K: 94(575.1).1336-1405

KBK: 63.3(5O*)4

ISBN 978-9943-19-476-2

© Ziyoyev H., 2018.

© O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi
«Fan» nashriyoti davlat korxonasi, 2018.

KIRISH

Mustaqillik yillarida qadimiy tariximizni, shu jumladan, tarixiy shaxslarning faoliyatini oʻrganish va targʻib etishga chinakam imkoniyat yaratildi. Natijada koʻp ilmiy va ommabop ishlar nashr etildi. Ular orasida Amir Temurga bagʻishlangan asarlar alohida oʻrinni egallab turibdi. Biroq buyuk ajdodimizning faoliyati shu darajada serqirra va keng qamrovliki, bu mavzuning yoritilmagan qirralari oz emas. Mazkur kitobda, avvalambor, Amir Temurning sobiq mustabid tuzum davrida nohaq qoralab kelingan nomini oqlash va xotirasini abadiylashtirishga tegishli masalalar tahlil qilindi.

Maʼlumki, odatda u yoki bu hukmdorning aql-idroki, feʼl-atvori, bilimi va dunyoqarashiga monand ravishda uning faoliyati shakllanadi. Buni Amir Temur misolida ham koʻrish mumkin. U tabiatan oʻta qobiliyatli, oʻtkir zehni, mard, jasoratli, tadbirkor va xalqparvar boʻlganidan uzoq vaqt moʻgʻul mustamlakasi ostida qolgan mamlakatda qudratli saltanat barpo etadi. Lekin baʼzi bir tarixiy asarlarda, haqiqatga mutlaqo zid ravishda, Amir Temur «kallakesar», «vahshiy» hukmdor sifatida taʼriflandi. Bunday fikrlarning soxta, asossiz ekanini koʻrsatish uchun ushbu kitobda Sohibqiron yuksak odob-axloq, adolat, insonparvarlik va rahmshafqat singari oliy fazilatlarini oʻzida mujassamlashtirgan hukmdor boʻlganini isbotlaydigan maʼlumotlar keltirildi. Shuningdek, u tuzgan davlatning mafkurasi asoslari va yoʻnalishi haqida fikr yuritildi.

Amir Temurning harbiy yurishlari sababi va maqsadi xolisona tahlil qilinmay qattiq qoralash hukm surgan edi. Aslida ahvol

boshqacha boʻlib, Amir Temur siyosiy va iqtisodiy sabablardan kelib chiqqan holda adolatli harbiy yurishlarni uyushtirgani koʻrsatildi.

Yaqin vaqtlargacha Oʻzbekistonga Qurʼoni karimning asl nusxasi kim tomonidan, qachon va qayerdan keltirilgani nomaʼlum edi. Bu masalaga ham aniqlik kiritilib, uni Amir Temur Oltin Oʻrdadan olib kelgani bayon qilindi.

Amir Temur davrini oʻrganishda ispan elchisi Klavixoning kundaligidagi maʼlumotlarning ahamiyati beqiyos kattadir. Shu bois, ular asosida oʻsha davrdagi buyuk oʻzgarish va rivojlanishlar xususida ham soʻz yuritildi.

Temuriylar davlatining zaiflashishi va shayboniylar tomonidan bosib olinishi, xonliklar davrida taraqqiyot barbod qilinishi va oʻlkaning inqirozga muhtalo boʻlishiga doir masalalar ham koʻrildi.

Kitob, asosan, yurtimizdagi tarixiy manbalar asosida yozildi. U oʻquvchilarning buyuk davlat arbobi, mohir lashkarboshi va taraqqiyot jarchisi Amir Temur haqidagi bilimi va tasavvurini bir oz boyitishga xizmat qilsa, mamnun boʻlur edik.

AMIR TEMURNING NOMI VA QADR-QIMMATINING QAYTA TIKLANISHI, XOTIRASINING ABADIYLASHTIRILISHI

Alloh taoloning marhamati ila o'zbek xalqiga shunday jannatga qiyos etgulik zamin berilganki, bunaqasi jahonda kam uchraydi. Avvalambor? yurtimizda qish, bahor, yoz va kuzdan iborat to'rt faslni bir yilning o'zida ko'rish mumkin. Bu inson salomatligi va farovon hayotini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi. Vaholanki, shunday mamlakatlar borki, yil mobaynida issiklik hukm surishidan qish va bahorni ajratolmaysiz yoki sovuqlik va salqinlik gashtini surolmaysiz. O'zbekiston esa o'zining ajoyib iqlimi, serquyoshligi, musaffo havosi, zilol suvlari, unumdor yerlari, shirinlikda tengi yo'q bog'dorchilik va polizchilik mahsulotlari, oltin, kumush, mis va boshqa boyliklari bilan shuhrat qozongan.

Shu tariqa O'zbekiston ajoyib-g'aroyib mamlakat sifatida eskidan nom chiqarib, jahongashta hukmdorlarning diqqatini jalb etgan. Ular qanday bo'lmasin, bu zaminni bosib olishga uringan va boyliklarini qo'lga kiritish uchun hech narsadan tap tortmagan. Ular minglab odamlarni qirib, shahar va qishloqlarimizni vayron etib, yuz yillar mobaynida yurtimizda hukmronlik qilgan.

Masalan, miloddan oldingi asrlarda eronlik Ahamoniylar 200 yil, so'ngra grek-makedoniyaliklar 180 yil, Arab xalifaligi salkam 200 yil, mo'g'ullar 150 yil, Chor Rossiyasi va Sovet davlati 130 yil bu o'lkani o'z panjalarida ushlab turgani tarixdan yaxshi ayon. Umumlashtirganda, bu raqamlar 850 yildan oshadi. Ammo qirg'in-barotlar va katta talafotlar o'zbek xalqini yer yuzidan sidirib tashlay olmadi. Chunki bu xalq «olovda yonmaydigan va suvda cho'kmaydigan» qilib yaratilgan ekanki, dahshatli va fojiali

hayotning asiriga aylanmay, mustaqillik va ozodlikni tiklashga qaratilgan kurashni davom ettiraverdi.

Xo'sh, shunday ekan, nima uchun ozodlik kurashlari mag'lubiyatga uchrab, bosqinchilar yuz yillab hukmronlik qilgan?

Bunga, birinchi navbatda, taxtning merosxo'rlik tartibi va uning uchun olib borilgan urushlar sabab bo'lgan. Ma'lumki, hukmronlik qilayotgan sulolada hamma vaqt ham otasi yoki buvasiga o'xshagan aql-idrokli va iste'dodli farzand tug'ilavermagan. Shunga qaramay, merosxo'rlik qonuni bo'yicha noqobil farzand ham taxtni egallayvergan. Bu xildagi hukmdorlar o'zlarining qobiliyatsizligi va o'jizligi tufayli shaxsiy manfaat va huzur-halovatini umumdavlat manfaatidan ustun qo'yib ish yuritgan. Natijada inqiroz va qoloqlik yuzaga kelgan. Hukmdorlardagi ko'pxotinlik va serfarzandlik ham doim zarar keltirgan. Otasi bir, onasi boshqa farzandlarning har biri «taxt menga tegishli», degan fikr bilan yashab, uni egallash uchun har xil fitnalar, hatto aka-ukalarni o'ldirish yoki o'zaro birodarkushlik qilishdan ham qaytmagan. Tabiiyki, bunday taxt talashish va janjallar juda katta fojialarga olib kelgan. Mamlakatda parokandalik va tarqoqlik, xavotirli holat va notinchlik hukm surib, hokimiyat boshqaruvi va davlat qudratiga salbiy ta'sir etgan.

Qo'shin orasida tarafkashlik va o'zboshimchalik yuzaga kelib, mamlakat mudofaasi zaiflashgan. Bu esa bosqinchilarga juda qo'l kelgan. Diniy fanatizm ham mustaqillik va ozodlikning barbod bo'lishiga olib kelgan asosiy omillardan biri bo'lgan. Yuqorida sharhlangan sabablar bilan bir qatorda yana shuni hisobga olish kerakki, ozodlik kurashlariga aql-idrokli, jasoratli, vatanparvar va mohir tashkilotchi boshchilik qilgandagina g'alabaga erishilgan. Aks holda ular tor-mor etilavergan. Afsuski, oliy fazilatlar sohibi bo'lgan munosib hukmdorlar xalq tarixining tub burilish davrlarida maydonga chiqadi. Bunga ishonch hosil qilish uchun keyingi ming yillik tarixga nazar tashlansa, bas. Bu ko'pasrlik davr mobaynida tom ma'nodagi buyuk davlat arboblari 1370 va 1991-yillarda ko'zga tashlanib, Vatani mustaqilligi tiklandi. Ularning birinchisi mo'g'ullar hukmronligiga zarba bergan Amir Temur va ikkinchisi vatanni qizil imperiya panjasidan qutqargan Islom Karimovdir.

Shuni aytish lozimki, o'tmish zamonlarda ham Sohibqironning jo'shqin faoliyatini qadrlab, xotirasini abadiylashtirishga yetarlicha ahamiyat berilmagan. Hatto uning farzandlari va keyingi vorislari ulug' ajdodining qilgan vasiyatini inobatga olmay, o'zaro urushlarni qizitib, saltanatni borgan sari zaiflashtirib borgan. Uning kiyim-boshlari, yarog'-aslahalari, nihoyatda boy va nodir rasmiy hujjatlarini saqlashni xayollariga ham keltirmadilar. Birorta dargoh uning nomi bilan yuritilmadi, xotirasini ta'minlaydigan tadbir ko'rilmadi. Xonliklar davrida Sohibqironning nomi deyarli tilga olinmadi. Sho'ro davrida esa Sohibqiron faoliyati soxtalashtirildi va qattiq qoralandi. Faqat jadidlar Amir Temurga mustaqillik, ozodlik ramzi sifatida qaradilar. Bunga Fitratning «Temur sag'anasi» asari qahramoni nomidan izhor etgan quyidagi so'zlari dalildir: «Xoqonim, ezilib talangan, talanib yiqilgan, yiqilib yaralangan turk elining bir bolasi sendan ko'mak istab keldi. Bog'lari buzilgan, gullari so'lgan, bulbullari uchirilgan Turonning qorovuli senga arz etarga keldi. Bag'rim yoniq, yuzim qaro, ko'nglim siniq, bo'yim bukkik, sening ziyoratingga keldim, Sultonim. Egilgan boshim, qisilgan vujudim, kuygan qonim, o'rtangan jonim uchun bo'sag'angdan davo izlab keldim, Xoqonim! Yuz yillardan beri jaf o'rib, g'am chekib kelgan turkning qonli ko'z yoshlarini etaklaringga to'karga keldim. Qorong'ular ichra kelgan o'zbek ko'zlari uchun tuprog'ingdan surma olgani keldim. Turkning nomusi, e'tibori, iymoni, vijdoni zolimlarning oyoqlari ostida qoldi. Turkning yurti, ulog'i, o'chog'i Turoni yot qo'llariga tushdi. Turkning belgusi, ongi, o'ylovi, ziyrakligi jaholat o'lkasiga ketdi. Sening qiliching bilan dunyo egasi bo'lgan turk tinchgina yotoq topa olmay qoldi».

Mustaqillik yillarida shaxsan O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov tashabbusi bilan Amir Temurning buyuk davlat arbobi sifatidagi tariximizdagi buyuk o'rni, bu ulug' zotning muborak nomi, qadr-qimmati qaytadan tiklandi. Uning faoliyatiga bag'ishlangan ko'p ilmiy va ommabop kitoblar, risolalar va maqolalar nashr etildi. Ajoyib haykallar o'rnatilib, ko'chalar va boshqa joylarga nomi qo'yildi.

Dastavval haykal 1993-yil 31-avgustda Toshkent shahrida qo'yildi. Yurtboshimiz Islom Karimov uning ochilishiga bag'ishlangan marosimda nutq so'zladi:

«Aziz Vatandoshlar! Muhtaram mehmonlar!

Bugun biz o'zbek xalqi hayotida unutilmas tarixiy bir voqeaning guvohi va ishtirokchisi bo'lib turibmiz.

Biz yashab turgan shu muqaddas zaminda buyuk bir davlatga asos solgan, olamni tebratgan, nomi yetti iqlimda mashhur bo'lgan ulug' bobokalonimiz Amir Temur haykalini ochish marosimiga yig'ildik.

Bugun Sharqda tengi yo'q sarkarda mustaqillik, istiqloq sharofati bilan o'z vataniga qaytdi.

Uzoq yiliar mobaynida mustamlaka iskanjasida kun kechirgan xalqimiz o'z vatandoshini qadrlash, uning tarixiy mavqeyini munosib o'ringa qo'yish imkonidan mahrum edi.

Amir Temur nomi tariximiz sahifalaridan qora bo'yoq bilan o'chirildi, unutilishga mahkum etildi. Maqsad – xalqimizning yuragidan miiliy ong, milliy g'urur tuyg'usini yo'qotish, uni qaramlikka, tobelikka ko'ndirish edi. Lekin o'zbek xalqi o'z ajdodlarini, o'z bahodirlarini unutmadi, hamisha yuragida, qalb to'rida saqladi.

Muhammad Tarag'ay Bahodir o'g'li Amir Temur yoshlik chog'ida mard, dovyurak, g'ururli, o'tkir zehn va aql-u idrok egasi bo'lib o'sdi. Turli dunyoviy ilmlarni, harbiy san'atni egalladi. Kur'oni karimni yod oldi, hadis ilmini o'rgandi. Iymon-e'tiqodli, halol-pok inson bo'lib yetishdi.

U yoshligidan boshlab o'z oldiga ona yurtini mo'g'ul bosqinchilaridan ozod qilish maqsadini qo'ydi, yer yuzida buyuk saltanat sohibi sifatida el va elatlarning boshini qovushtirdi. Mamlakat qudratini har sohada yuksaklikka ko'tarib, dunyoga mashhur qildi.

Amir Temur davlati qurilishi, harbiy san'ati ko'p asrlar davomida Sharq-u G'arb davlatlariga o'rnak va andoza bo'ldi. Uning zamonida madaniyat, ilm-u fan, me'morchilik, tasviriy san'at, musiqa, she'riyat beqiyos rivoj topdi, xalqimizning ko'p an'analari takomilga yetdi. Amir Temurning madaniyat va din ahllariga ko'rgazgan cheksiz mehr-muruvvati ayniqsa ibratlidir.

Ko'hna tarix sahifalari buyuk bobomizning millat va el-ulus manfaati bobida chekkan mislsiz zahmat hamda ko'rsatgan shijoatlariga guvohlik beradi.

Insof-iymon tuyg'usi, diyonat mezoni Amir Temur hayotining mazmunini tashkil etadi. Olamning qariyb yarmiga jahongir ersada, u kuch-qudrat zo'rlik, zo'ravonlikda emas, aksincha, adolatda ekanini teran angladi.

Bugun bunyod etilgan ulug' bobokalonimiz haykalida teran ramz bor – go'yoki jahongir tulporining jilovini tortib turibdi, qilichsiz qo'lini oldinga cho'zib jahon xalqlariga o'notik sog'inmoqda, «Kuch – adolatdadir!» demoqda.

Donishmand ajdodimizning mazkur so'zlarini mana shu muhtasham yodgorlik poyiga zarhal harflar bilan bitar ekanmiz, zamonlar tajribasidan o'tgan bu bebaho hikmatning qalbimizda doimo aks-sado berib turishini orzu qilamiz.

Aziz yurtdoshlar!

Bugun – o'zbek xalqi tarixida ulug' kun. O'zbekiston mustaqilligiga, muborak istiqlolimizga ikki yil to'ldi.

Hammangizni – keksa-yu yoshni, butun O'zbekiston ahlini shu buyuk sana bilan chin qalbidan, har biringizni alohida bag'ringa bosib qutlamoqqa ijozat bergaysiz!

Bu kunga yetganlar bor, yetmaganlar bor. Shuning uchun ham ozodlikni sog'inib, ozodlik yo'lida kurashib o'tgan ajdodlarimizni duolar bilan eslashimiz ham qarz, ham farzdir. Ajdodlarimizning pok ruhlari shod bo'lsin, ularning orzulariga munosib va sadoqatli bo'laylik.

Istiqlol muborak, aziz yurtdoshlar! Ozodligimiz abadiy bo'lsin!

Muhtaram do'stlar!

Ikki yillik istiqlol davrida jonajon diyorimizda bo'layotgan o'zgarishlar xalqimizga ishonch va umid bag'ishlamoqda.

Buyuk ayyom arafasida Temur bobomiz haykalining ochilishi o'ziga xos ramziy bir ma'noga egadir.

Vatanimiz istiqlolini yanada mustahkamlash, uni himoya qilish, yurtimiz sha'ni-shavkatini yuksaltirish, adolat, insof va diyonat

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/3774> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/3774> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/3774>